

УДК 930.253:[352:94](477)"1918"

В. В. ГАЛАТИР*

**ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ
МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
В ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ ЗА ГЕТЬМАНУВАННЯ
П. СКОРОПАДСЬКОГО У ДОКУМЕНТАХ
ЦЕНТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ АРХІВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ**

Публікація містить характеристику інформативної насиченості проблеми формування та становлення місцевих органів державної влади у період Гетьманату П. Скоропадського на Правобережжі в фондах центральних державних архівних установ.

Ключові слова: джерела; Правобережна Україна; місцева адміністрація; староста; архівні фонди; центральні державні архівні установи України.

Джерельна база періоду Української Держави 1918 р. формувалася у складних умовах суспільних відносин. Наукове узагальнення та переосмислення практичного досвіду роботи адміністрації посад у період Гетьманату П. Скоропадського дозволить уникнути помилок та прорахунків у подальшому процесі державотворення, організації та функціонування адміністративних органів влади України на сучасному етапі.

У першу чергу найбільший інтерес становлять дані, що містяться в Центральних державних архівних установах України – Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України); Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України); Центральному державному історичному архіву України, м. Київ (ЦДІАК України); Центральному державному кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА України).

Найбільший історіографічний доробок з даного опрацювання теми належить Р. Пирогу¹. Проте він висвітлює загалом архівний сегмент революційних подій 1917–1921 рр. та Гетьманату П. Скоропадського, лише побіжно приділяючи увагу питанню становлення місцевих адміністрацій в фондах центральних державних архівних установ. Тому мета

* *Галатир Віталій Вікторович* – науковий співробітник Державного архіву Хмельницької області.

нашого дослідження полягає в аналізі архівних фондів центральних державних архівних установ України, спрямованому на вивчення проблеми формування та функціонування місцевих органів держаної влади у період Гетьманату П. Скоропадського в Правобережній Україні.

Насамперед нас цікавить процес становлення та діяльність губернських і повітових старост: Д. Андро, С. Кисельова, І. Чарторижського, П. Андріанова, В. Федоренка, О. Ханукова. А також повітових старост: М. Григор'єва, М. Кузнецова, І. Машира, І. Солтика, І. Недашківського, П. Корольова, С. Оніщенка, В. Дубиненка, В. Бялоцького, Д. Носенка, М. Яблонського, І. Волошинова, Є. Бразуль-Брешковського, П. Рененкампа, В. Столярова, С. Бодиська, С. Васильєва, О. Липкина, Соловйова, Кириченка, В. Леонтіва, І. Бордюжевича, І. Сінокосіва, Є. Крижанівського, О. Сугаренка, В. Пущина, Д. Прибильського, І. Арндта, М. Шабельського, М. Шмідта, О. Нікітіна, Ф. Шлеммера, Л. Бродського, О. Лалевича, К. Курзенківца, Й. Максимовича, Р. Ржевського, а також стан органів місцевого самоврядування (земств, міських дум).

Фонди центральних державних архівів України широко представлені документальними свідченнями діяльності місцевих адміністрацій та органів самоврядування на Правобережжі в 1918 р.

Основний масив документів з поставленої проблеми зосереджений у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Найбільший інтерес у цьому плані становлять фонди губернських та повітових старост. У справах фондів “Подільський губернський староста” (ф. 1793), “Волинський губернський староста” (ф. 3616), “Київський губернський староста” (ф. 3598), “Проксурівський повітовий староста” (ф. 3625), “Новоград-Волинський повітовий староста” (ф. 1512), “Дубнівський повітовий староста” (ф. 1852), “Гайсинський повітовий староста” (ф. 2026) містяться документи про призначення губернських старост та їх помічників, призначення повітових старост, списки повітових старост на Правобережжі, звіти, доповіді, повідомлення, оголошення, розпорядження старост про стан і організацію роботи у повітах і губерніях, ротацію представників верхівки місцевого керівництва та їх заходи, листування з начальниками Державної варти і повітовими старостами про проведення обшуків і арештів осіб, підозрюваних в агітації проти гетьманської влади, циркуляри і розпорядження гетьманського департаменту державної варти та повітових старост про боротьбу з більшовиками².

Інформацію про діяльність органів місцевого самоврядування на волосному рівні подано у справах фондів “Ярмолинецької волосної народної управи Подільської губернії” (ф. 433), “Красилівської волосної народної управи Тарашанського повіту Київської губернії” (ф. 612), “Христинівської волосної народної управи Уманського повіту Київської губернії” (ф. 1480), “Вендичанської волосної народної управи Могилів-Подільського повіту Подільської губернії” (ф. 1514), “Жаданів-

ської волосної управи Липовецького повіту Київської губернії 1918 р.” (ф. 1646) ЦДАВО України. У них розкривається суть діяльності місцевих органів та їх боротьба за утвердження власних прав, процес ревізії народних управ.

Справи фонду “Рада Міністрів Української Держави” (ф. 1064) містять документи про порядок створення комісій під головуванням волосного старшини для визначення відшкодувань землевласникам та визначення розмірів штрафів, про завдання, поставлене урядом перед місцевими адміністраціями, розширяти посівні площі, законопроекти МВС щодо адміністративної влади. За протоколами засідань Ради Міністрів простежується державна політика стосовно органів місцевого самоврядування в 1918 р. Зокрема у рішенні про створення виборчих комісій, у постанові про обревізування органів місцевого самоврядування, обраних за часів Тимчасового уряду³.

У справах фонду “Міністерство внутрішніх справ Української Держави” (ф. 1216) – ЦДАВО України, є документи щодо змісту діяльності старост у відновленні порядку та спокою в країні, організаційної і законотворчої діяльності; звіти губернських старост про ситуацію в губерніях, листування департаментів МВС з губернськими старостами та столичним отаманом стосовно різних справ, що склалися на місцях; про надання губернським старостам права розпуску волосних земських зборів і управ; матеріали департаменту місцевого самоврядування, інструкції, звіти, довідки, телеграми, листування з іншими відомствами. Невелика кількість справ фонду містить документи про персональний склад і діяльність управлінь старост, організацію старостами інформаційного відділу, тощо⁴.

У справах фонду “Міністерство фінансів Української Держави” (ф. 2199) відклалися документи щодо фінансового забезпечення державних проектів, спрямованих на реформування місцевого апарату, зокрема підготовки до виборів земств і міських дум, дані про кредитування земств.

У справах фондів “Міністерства торгівлі і промисловості” (ф. 1118), “Міністерства продовольчих справ” (ф. 2196) – ЦДАВО України є інформація про постанови, накази, циркуляри й листування з конторами Державного хлібного бюро, відомості про постачання продовольчими продуктами біженців, про заходи влади щодо боротьби зі спекуляцією, забезпечення населення продовольством; також відклалося листування з німецько-австро-угорською господарською комісією про самовільну реквізицію, закупку і вивіз хліба та цукру за кордон німецькою військовою владою; подано списки цукрових заводів, плани перевозу цукру, дані щодо економічної ситуації у Правобережних губерніях. В організаційно-розпорядчій документації, листуванні установ, засідань комісій, телеграмах розкривається спектр проблем, які доводилося вирішувати гетьманським урядовцям⁵.

Суспільно-політичну ситуацію на Правобережній Україні висвітлюють архівні справи фондів: “Подільський губернський комісар УНР” (ф. 628), “Головне управління Генерального штабу УД” (ф. 1077), “Головне управління Генерального штабу УНР” (ф. 1078), “Інспектор державної варті при Подільському губернському старості” (ф. 1794), “Міністерство юстиції Української Держави” (ф. 2207), “Вінницьке карно-розшукове відділення департаменту державної варті УД Подільської губернії” (ф. 3116) – ЦДАВО України. Вони містять рапорти, накази, телефонограми, донесення, резолюції; подають інформацію про становище на місцях, кількість та території селянських повстань; судово-слідчі матеріали з розслідування погромів панських маєтків; фіксують висловлювання та агітацію проти владних установ, інші протизаконні (як кваліфікували їх представники владних структур) дії, терористичну та партизансько-підпільну діяльність різних політичних сил на Правобережжі в добу Гетьманату П. Скоропадського. Також матеріали дають можливість визначити мотивацію соціальної поведінки, простежити настрої населення.

У справах фонду “Київський столичний отаман Української Держави” (ф. 2619) – ЦДАВО України відклалися документи про становлення та функції окремої адміністративної посади – столичного отамана⁶.

Відносини, непорозуміння і сутички з місцевою австро-угорською військовою владою, скарги та заяви про арешти, обшуки, побиття та образи з боку австро-угорських військ, документи про координацію роботи адміністративної влади з австро-угорським командуванням щодо забезпечення громадського порядку відбиті в справах фонду “Представник Голови Ради Міністрів Східної армії УД при Австро-Угорському вищому командуванні” (ф. 2311) – ЦДАВО України⁷.

У справах фонду “Петлюра Симон Васильович (1879–1926) – політичний, державний і військовий діяч, член УЦР, Голова Директорії УНР, Головний отаман військ УНР” (ф. 3809) – ЦДАВО України містяться прохання, скарги, заяви до голови Всеукраїнської спілки земств С. Петлюри, повідомлення про протиправні дії німецьких військ, доповіді про становище у Київському, Тарашанському, Канівському, Звенигородському, Сквирському, Васильківському повітах, листування з земськими діячами, відозви до населення⁸.

Хоча у справах фондів “Комісії з історії громадянської війни при ЦК КП(б)У” (ф. 5), “Комісії з історії Комуністичної партії і Жовтневої революції на Україні при ЦК КП(б)У” (ф. 17) – ЦДАГО України немає прямо тематичних документів, проте тут міститься опис суспільно-політичної ситуації губернськими та деякими повітовими старостами Київської губернії і плани заходів необхідних для її покращення⁹.

Документи ЦДІАК України, верхні хронологічні рамки яких обмежені 1917 р., містять невелику кількість джерел із визначеної проблематики. В основному це фонди прокурорів судових палат. У справі фонду

“Прокурор Одесской судовой палаты” (ф. 419) містяться документи, де є інформація про попередження австрійським військовим командуванням в Подільській губернії українських діячів УНР щодо неприйнятності будь-яких антиурядових виступів та перешкоди становленню на місцях адміністративної влади П. Скоропадського¹⁰.

Основний масив фото- та кінодокументів, що відображають насамперед масові, здебільшого знакові події гетьманату, зосереджений у Центральному державному кінофотофоноархіві України імені Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного).

Серед фотоматеріалів архіву збереглися світлини з нагоди обрання гетьманом П. Скоропадського у квітні 1918 р. Зафіксовані й такі масові зібрання, як всеукраїнські з'їзди селян-хліборобів, мітинг селян та інші. На колективних світлинах зображені П. Скоропадський з німецькими та австрійськими військовими і дипломатами. Представлені також фото вояків німецько-австрійських військ та ін.

Збірник кіносюжетів 1918 р. відображає добу Української Держави. Насамперед це перебування у Києві німецьких військ, їх командувача фельдмаршала Г. Ейхгорна, німецьких та австро-угорських дипломатів; парад українських військ, який приймає міністр О. Рогоза; наслідки вибуху в районі Звіринця на Печерську; чиновники і військові на пароплаві тощо¹¹.

Отже, огляд джерел проблеми формування і функціонування місцевих адміністрацій в Правобережній Україні у період Гетьманату П. Скоропадського дозволяє зробити наступні висновки:

1. У справах фондів центральних державних архівних установ відклалися документи, які містять інформацію про події 1918 р. та особи губернських і повітових старост, столичного отамана, висвітлюють становище самоврядувань, їх діяльність. Дана група джерел є основною при дослідженні та дозволяє об'єктивно розкрити зміст проблематики, побачити процес державотворення на місцях у вказаний період.

2. Основний масив документів з поставленої проблеми зосереджений у ЦДАВО України. Найбільший інтерес у цьому плані становлять фонди губернських та повітових старост.

3. Хоча у справах фондів ЦДАГО України немає прямо тематичних документів, проте тут міститься опис суспільно-політичної ситуації губернськими та деякими повітовими старостами Київської губернії і плани заходів, необхідних для її покращення.

4. Справи фондів ЦДІАК України, верхні хронологічні рамки яких обмежені 1917 р., містять невелику кількість джерел з проблематики. В основному це фонди прокурорів судових палат.

5. Фотоматеріали архіву ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного відображають здебільшого знакові події Гетьманату.

6. Загалом джерельна архівна база Центральних державних архівних установ України є прямим віддзеркаленням проблематики форму-

вання та функціонування місцевих органів державної влади у 1918 р. на Правобережжі.

¹ *Пиріг Р. Я.* Джерела з історії Української революції 1917–1921 років: сучасний археографічний сегмент / Руслан Якович Пиріг // Матеріали Всеукр. наук. конф. “Кам’янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки”, 6–7 жовт. 2009 р. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2009. – С. 21–26; *Пиріг Р. Я.* Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси / Руслан Якович Пиріг / НАН України. Інститут історії України. – К. : Інститут історії України, 2011. – 336 с.

² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 1793, оп. 1, спр. 93, арк. 10; там само, спр. 94, арк. 1–15; там само, ф. 3616, оп. 1, спр. 1, арк. 1–45; там само, ф. 2026, оп. 1, спр. 5, арк. 1–25.

³ ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 6, арк. 85; там само, спр. 8, арк. 1–2.

⁴ ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 1, спр. 17, арк. 3–12 зв.; там само, спр. 23, арк. 1–9; там само, спр. 58, арк. 1, 3, 6–19.

⁵ ЦДАВО України, ф. 2196, оп. 1, спр. 142, арк. 1–193; там само, спр. 150, арк. 2–203; там само, спр. 353, арк. 6–98; там само, спр. 664, арк. 2–277.

⁶ ЦДАВО України, ф. 2619, оп. 1, спр. 1, арк. 1–8.

⁷ ЦДАВО України, ф. 2311, оп. 1, спр. 10, арк. 3, 8, 118, 224, 367; там само, спр. 90, арк. 1–73; там само, спр. 16, арк. 8, 16, 26–70.

⁸ ЦДАВО України, ф. 3809, оп. 2, спр. 3, арк. 1–27.

⁹ Центральний державний архів громадських об’єднань України, ф. 5, оп. 1, спр. 83, арк. 214; там само, спр. 82, арк. 218–222; там само, спр. 81, арк. 77; там само, ф. 17, оп. 1, спр. 23, арк. 150–158.

¹⁰ Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 419, оп. 1, спр. 7361, арк. 1.

¹¹ *Пиріг Р.* Джерела з історії Української революції 1917–1921 років: кінофотодокументи та інформаційно-довідкова література / Р. Пиріг // Архіви України. – 2012 – № 1. – С. 112–116.

Публикация содержит характеристику информативной насыщенности проблемы формирования и становления местных органов государственной власти в период Гетманата П. Скоропадского на Правобережье в фондах центральных государственных архивных учреждений.

Ключевые слова: источники; Правобережная Украина; местная администрация; староста; архивные фонды; центральные государственные архивные учреждения Украины.

The publication contains the characteristics of the informational intention of the problem of formation and establishment of the local bodies of State power during the Hetmanate of the P.Skoropads’kyi on the Right Bank Ukraine in the fonds of the Central State Archival Institutions.

Keywords: the sources; the Right Banks Ukraine; the local administration; the head; the archival fonds; the Central State Archival Institutions of Ukraine.